

Юрій ПАВЛОВИЧ

*молодший науковий співробітник
відділу новітньої історії*

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9261-1129>

e-mail: shadowjke@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ВІЗІІ (1991–2004)

Проаналізовано політичне життя Республіки Білорусь у період із 1991 р. по 2004 р. Висвітлено події, пов'язані з передвиборчою кампанією Олександра Лукашенка, першими виборами в Білорусі 1994 р. та виборами 2001 р. Чітко окреслено плани й методи ведення політики О. Лукашенком. Показано найважливіші етапи становлення внутрішньої політики країни. Проаналізовано перші кроки білоруського політикуму в контексті розпаду СРСР, формування демократичної опозиції білоруській Комуністичній партії, підготовка та підписання Біловезьких угод 1991 р. Досліджено сприйняття в Україні причин, передумов і факту Біловезької угоди (1991), появи у великій політиці О. Лукашенка. Простежено візії частини українських дослідників, які вважають, що процес побудови незалежної Білорусі на початковому етапі був успішним і поетапно втілено всі задуми нового керівництва країни.

Висвітлено реакцію української громадськості щодо перемоги на президентських виборах 1994 р. О. Лукашенка та ставлення експертів до проведення референдумів 1995, 1996 та 2004 рр., котрі повернули країну в напрямі становлення в Республіці Білорусь (РБ) диктаторського режиму на чолі із президентом, який майже цілковито встановив контроль над державним, економічним і суспільним секторами життя, після чого парламентські та президентські виборчі кампанії перетворилися у формальність задля збереження вигляду позірної демократії в державі. Проаналізовано ставлення білоруського населення до незалежності та радянського минулого. Зазначено, що події в республіці були наочним прикладом того, як, мовляв, потрібно стабілізувати систему після затяжної політичної, економічної та соціальної криз, спричинених у країнах пострадянського простору колапсом радянської системи. Вказано, що диктаторська політика й абсолютний контроль Москви сформували образ Республіки Білорусь на європейській арені політичного життя.

Ключові слова: Республіка Білорусь, Олександр Лукашенко, Станіслав Шушкевич, Куропати, президентські вибори.

Феномен сучасної Білорусі привертає все більшу увагу аналітиків різних країн, адже вона випадає із загальних тенденцій у європейських посткомуністичних

державних. Серед колишніх республік СРСР Білорусь намагалася зберегти державне управління економікою і повернути авторитарний політичний режим без швидкого переходу до ринкових відносин. Її геополітична особливість – розташування на межі двох світів – європейського й азіатського¹. Аналізуючи взаємини РБ із зовнішнім світом, спостерігаємо спроби вписатися в нову систему міжнародних відносин. Заперечення західних цінностей, несприйняття європейських стандартів демократії спричинили міжнародну ізоляцію республіки. Мета дослідження – проаналізувати внутрішню політику Білорусі та візії української громадсько-політичної думки щодо суспільно-політичних процесів у ній в 1991–2004 рр., простежити етапи становлення незалежності країни, внутрішні конфлікти між представниками опозиції і чинної влади у візії українського експертного середовища та мас-медіа.

На думку Ю. Бровка, Білоруський народний фронт «Відродження» (далі – БНФ), який сформовано в 1988 р., став першою реальною альтернативою Комуністичній партії. Як громадсько-політичний рух він складався в основному з представників білоруської інтелігенції (найвідоміші учасники Зенон Пазняк, Василь Биков)². Як політична партія постав у 1993 р. Його суспільно-політична діяльність була спрямована на демократичне реформування суспільства і відродження білоруського народу.

На сторінках газети «День»³ БНФ також охарактеризовано як першу масову громадсько-політичну організацію, опозиційну до Комуністичної партії Білорусі / Комуністичної партії Радянського Союзу (КПБ/КПРС). Білоруська партійна верхівка сприйняла його появу вкрай вороже. Через протидії влади перший установчий з'їзд БНФ відбувся в липні 1989 р. у Вільнюсі на запрошення литовського «Саюдіса». Головою обрано Зенона Позняка. Головною метою визначено перетворення Білорусі на незалежну національну європейську демократичну державу, яка входила б до європейських структур. Із часом маску «підтримки перебудови» відкинено. На конференції БНФ 30 червня – 1 липня 1990 р. у Мінську прийнято Декларацію про державну незалежність Білорусі, в якій від Верховної Ради вимагається денонсувати Союзний договір 1922 р. і не укладати новий. Також висунуто вимогу «підтвердити незалежність Білорусі згідно з Третьою уставною Грамотою Ради БНР від 25 березня 1918 року».⁴

Сергій Пульша на сторінках газети «Тиждень» пише, що БНФ практично ототожнюється з «ворогом батьківщини» й шельмується в державних білоруських мас-медіа⁵.

Початок державної самостійності Білорусі припадає на 27 липня 1990 р., коли Верховна Рада БРСР ухвалила Декларацію про державний суверенітет. На думку політолога В. Карбалевича, незалежність не принесла очікуваного результату⁶, оскільки

¹ Вівчарик М. Республіка Білорусь. *Енциклопедія історії України*. Київ: «Наукова думка», 2003. Т. 1. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Bilorus>

² Бровка Ю. Республіка Білорусь в умовах інтеграції. *Білоруський журнал міжнародного права і міжнародних відносин*. 1998. № 2. URL: <http://evolutio.info/content/view/1296/215/>

³ Газета «День». URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/rol-opudal-sered-statistiv-bilorusk-u-opozitsiyu-ne-privablyue>

⁴ Джужа О. Історія держави і права нових зарубіжних країн. Київ. С. 358.

⁵ Пульша С. Річниця БНР: демократія – це не страшно. *Газета «Тиждень»*. URL: <http://tyzhden.ua/World/211541>

⁶ Карбалевич В. Білоруська модель посткомуністичної трансформації. *Політична думка*. 2000. № 1.

від влади не відійшли колишні комуністи, а почали трансформувати комуністичну систему управління. Суспільство також не відчувало різниці й не сприймало незалежності. Яскравим прикладом став референдум 17 березня 1991 р., на якому 82,6 % населення республіки проголосувало за збереження СРСР⁷.

Незалежність Білорусі приніс провал московського «серпневого путчу», підтриманого білоруською партійною верхівкою, яка після цього перебувала у стані жаху та повної деморалізації. БНФ одразу категорично засудив заколот ДКНС (Державного комітету з надзвичайного стану) у Москві й 20 серпня організував мітинг протесту на пл. Леніна (тепер – Незалежності). За словами Станіслава Шушкевича, після поразки путчу під тиском БНФ його обрали головою замість Михайла Дементя, який скомпрометував себе підтримкою заколоту. Також з інтерв'ю дізнаємося, що Верховна Рада «призупинила» діяльність компартії, а також надала Декларації про державний суверенітет статус конституційного закону⁸.

19 вересня під тиском БНФ позачергова сесія Верховної Ради прийняла рішення змінити назву БРСР на «Республіка Білорусь» або «Білорусь». Ухвалили також Закони «Про державний прапор РБ» і «Про державний герб РБ». Прапор замінено на біло-червоно-білий, що був символом Білоруської Народної Республіки 1918 р. (Раніше був прапор Білоруської РСР зразка 1951 року – стяг із горизонтально розташованими смугами: верхньою – червоного кольору (2/3 ширини прапора), і нижньою – зеленого кольору (1/3 ширини прапора) із зображенням у верхній частині золотих серпа та молота і над ними – червоної п'ятикутної зірки, обрамленої золотою каймою. У древка вертикально розташований білоруський національний орнамент білого кольору на червоному полі). Новим гербом став історичний герб Великого князівства Литовського «Пагоня»⁹.

Відтак через відсутність впливу на мас-медіа та на фоні гострої економічної кризи, в умовах відсутності широкої громадянської підтримки, незначної чисельності депутатів у Верховній Раді БРСР (лише 37) компартія почала втрачати популярність серед населення¹⁰. Отже, на відміну від інших радянських республік, у БРСР практично не існувало жодних внутрішніх передумов, які б посприяли її незалежності.

Тетяна Орлова¹¹ й Іван Ковкель переконані, що Білорусь була однією з найрозвиненіших радянських республік із високим рівнем економіки. Для прикладу, 30 % електронно-обчислювальної техніки і 23 % радіопромислової апаратури всього СРСР випускалося саме тут¹². Петро Чигринов зазначає, що рівень сільськогосподарського виробництва в Білорусі визнавали одним із найвищих у СРСР. За виробництвом м'яса й

⁷ Корреспондент. Референдум 17 березня 1991 року. URL: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3781495-referendum-1991-yak-ukraina-obrala-nezalezhnist>

⁸ Усна історія незалежної України. Розпад СРСР. Інтерв'ю Станіслава Шушкевича. URL: <http://oralhistory.org.ua/interview-ua/455/>

⁹ Посольство України в Республіці Білорусь. URL: <http://belarus.mfa.gov.ua>

¹⁰ Камышев К. Международное признание республики Беларусь. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 2005. № 1. URL: <http://evolutio.info/content/view/1328/215/>

¹¹ Орлова Т. Історія нових незалежних держав: Postsovieticum. Київ: Знання, 2010.

¹² Ковкель И. История Белоруси. С древнейших времен до нашего времени. Минск, 2005. С. 494–498.

молока на душу населення республіка майже досягла показники європейських держав¹³. Михайло Кріль вважав, що рівень життя в Білорусі вищий, ніж в інших республіках не тільки кількісно, а й якісно. У Республіці Білорусь не було такої корупції, як у Москві, Закавказзі або Середній Азії. Білоруська номенклатура намагалася втілювати в життя офіційно задекларовану мету та засади КППС¹⁴. Українські та білоруські історики розглядають радянський період в історії Білорусі як прогресивний, розвинений, оскільки в зазначений відтинок часу країна справді перебувала на піку економічного розвитку.

З початком горбачовської «перебудови» білоруське суспільство продемонструвало консерватизм у побудові політичної системи порівняно з народами інших республік, а це свідчило про значно менший накопичений антирадянський потенціал. Білоруська громадськість була неготова до реформ, навіть горбачовських. Суспільство не сприймало демократію і ринок, а вважало їх штучно насадженими Заходом через його агентів. У білорусів зародилося психологічне відторгнення нових форм суспільного устрою.

Пробудження громадської активності в Білорусі почалося в середовищі товариств і клубів, зайнятих екологічними й культурними проблемами (особливо популярною була тема охорони пам'яток старовини). 2 грудня 1987 р. відбулася перша масова акція – День пам'яті білоруських діячів культури, знищених у роки сталінського терору. Початком «відкритого» політичного життя прийнято вважати літо 1988 р., коли в газеті літераторів «ЛіМ» була надрукована стаття археологів Зенона Позняка і Євгена Шмигальова «Куропати: дорога смерті»¹⁵. На сторінках порталу «Білоруський партизан», заснованого українсько-білоруським журналістом, автором періодичних видань П. Шереметом, подано інформацію, згідно з якою трагедія (масові страти) під Куропатами, урочищем під Мінськом, здійснена Національним комітетом внутрішніх справ (НКВС). У липні 1988 р. тут відбувся масовий мітинг, де вперше пролунали заклики організувати свій «Народний фронт на підтримку перебудови»¹⁶.

Надзвичайно цікавою була реакція російських та українських мас-медій. Російський портал «ПРАВДА.РУ» негативно і з обуренням висловлювався щодо білоруської версії цих подій, описуючи їх як терор гітлерівців, а не радянських спецслужб¹⁷. На захист білорусів та їхньої історії упродовж 1990–2000-х років стали українські медіа, Український інститут національної пам'яті¹⁸ й українська громадська організація «Вільні люди»¹⁹.

Логічним продовженням акції стали збори інтелігенції 19 жовтня 1988 р. у Мінську в Будинку кіно – засновано товариство «Мартиролог» і створено Оргкомітет БНФ. До його складу увійшли З. Позняк та декілька відомих діячів інтелігенції: В. Биков, О. Трусов, М. Ткачов та ін. Фронт став відомим, коли 30 жовтня 1988 р.

¹³ Чигринов П. История Белоруси с древности до наших дней. Минск, 2004. 672 с.

¹⁴ Кріль М. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець XX – початок XXI ст.): Навч. посіб. Київ. Знання, 2008. С. 29–30.

¹⁵ Пазыняк З. Куропаты дорога смерти. URL: <http://katyn.ru/index.php?go=Pages&in=view&id=668>

¹⁶ Інтернет-портал «Белорусский партизан». URL: <https://belaruspartisan.by/politic/427267/>

¹⁷ Костырко В. «Куропаты: фальшивка националистов трещит по швам». URL: <https://www.pravda/news/world/27-05-1999/905238-0/>

¹⁸ Інститут національної пам'яті. URL: <http://www.memory.gov.ua>

¹⁹ «Вільні люди» (громадська організація). URL: <https://www.facebook.com/vilnilyudy.chernihiv/>

організував мітинг-реквієм у Куропатах, який розігнали сили міліції та внутрішніх військ, що спричинило протести за межами країни²⁰.

Українські медіа неодноразово висвітлювали ці події, підтримуючи білоруський народ, який став жертвою сталінських репресій, адже в Куропатах був найбільший у Білорусі розстрільний полігон. За традицією, кожного листопада тут відбувається хода, приурочена дню пам'яті жертв сталінського режиму²¹.

В українській суспільно-політичній думці білоруське суспільство від початку горбачовської «перебудови» виглядало більш консервативним, ніж народи інших республік, таким, що накопичило значно менший антирадянський потенціал. Як відзначав С. Біляцький, білоруська громадськість на початок 1990-х років виявилася не готовою до реформ, навіть до половинчастих і почасти позірних горбачовських. Суспільство не сприйняло демократії та необхідності переходу на ринкову економіку, вважаючи їх штучно насадженими Заходом. Як наслідок, у білорусів ледь не з розпадом СРСР зародилося психологічне відторгнення нових форм суспільного устрою²².

Тим не менше, 7–8 грудня 1991 р. відбулася історична подія, яка вплинула на хід європейської історії, – у Віскулях (Біловезька пуща) під час зустрічі вищих посадових осіб трьох союзних республік – РРФСР, БРСР, УРСР – підписано Угоду про створення Співдружності незалежних держав (СНД), що означало припинення існування Союзу Радянських Соціалістичних Республік²³.

За словами Л. Кравчука, після невдалої спроби усунення М. Горбачова з поста президента СРСР у серпні 1991 р. більшість глав республік заявили про намір підписати нову Союзню угоду. І хоча серпневий путч ДКНС зазнав поразки, проте все-таки була можливість військового заклоту з метою збереження монолітної радянської держави²⁴. Відтак єдиним правильним рішенням стала багатостороння домовленість лідерів суверенних республік про швидкий, але керований демонтаж владних і силових імперських структур. Для цього існувала відповідна правова база у вигляді декларацій про суверенітет, схвалених вищими законодавчими органами союзних республік.

Політичні події завдавали нищівного удару по економіці тепер вже незалежних республік, зокрема й Білорусі. На початку 1992 р. усе більше падали обсяги виробництва у промисловості. Давалося взнаки зростання цін на енергоносії, внаслідок чого збільшилася собівартість білоруської продукції, виникли труднощі зі збутом. Внаслідок руйнування господарських зв'язків з іншими республіками білоруську економіку почало лихоманити. Протягом 1991–1995 рр. валовий внутрішній продукт скоротився на 37 %²⁵, обсяг капітальних вкладень – вдвічі. Кількість збиткових

²⁰ Зянон Пазьняк. Куропаты. Дзесяць гадоў пасьля. *Наша Ніва*. 1998. № 12(109).

²¹ «Куропати: опозиційний марш пам'яті». URL: <https://www.trueua.info/news/kuropati-opozicijnij-marsh-pamyati>

²² Біляцький С. Білоруський шлях входження в ринкове господарство. *Політика і час*. № 5. 1994. С. 39–42.

²³ «Мужской разговор. Первый президент независимой Украины Леонид КРАВЧУК...». *Интервью с Леонидом Кравчуком. Бульвар Гордона*. Декабрь. № 50(606). 2016.

²⁴ Усна історія незалежної України. Розпад СРСР. Інтерв'ю Станіслава Шушкевича. URL: <http://oralhistory.org.ua/interview-ua/455/>

²⁵ Тиммерманн Х. Внутреннее развитие и внешнеполитические перспективы Белоруссии и Украины (Европейский взгляд). *Мировая экономика и международные отношения*, 2007, № 7.

підприємств наприкінці 1996 р., за офіційними даними, становила понад 25 %²⁶. Негативні явища посилювалися у кредитно-фінансовій сфері. Зростали ціни на споживчому ринку – тільки в 1992 р. на товари та послуги збільшилися в 11 разів. Загрозливих розмірів досягла інфляція. Шляхом емісії вводилася все більша кількість грошей, не забезпечених товарами. Падіння виробництва призвело до безробіття. Різко погіршився рівень життя населення, що посилювало соціальну напругу.

Грунтуючись на одних і тих же джерела, думки українських дослідників збігаються щодо процесів у Республіці Білорусь одразу після проголошення незалежності. Розпад СРСР та незалежність, економічна криза почали формувати негативні настрої у суспільстві. Для українських дослідників дивним було й те, що незадоволення спрямувалося проти самої незалежності, яка прийшла ззовні, спричинивши шок. Як на диво, здивування зростало від білорусизації, коли намагалися примусити населення розмовляти забутою рідною мовою, а також від демократії та ринкових умов, що сприймалися як «наступ капіталізму». Основним гаслом громадськості стає «Назад до СРСР!»²⁷.

Українські журналісти з чисельних інтерв'ю зі С. Шушкевичем намагалися зрозуміти: чому білоруська опозиція, зосереджена навколо Народного фронту, не змогла налагодити стосунки з Верховною Радою, а її інтелігентний голова (С. Шушкевич) так і не знайшов спільної мови з радикально налаштованим лідером фронту З. Позняком, а також керівником комуністів М. Калякінім? Сам С. Шушкевич неодноразово заявляв, що в республіці замість конструктивної державотворчої роботи почалася дискусія щодо подальшої долі держави. Білоруський політик, який раніше виконував функції своєрідного «буфера» і посередника між «партією влади» та демократами, був замінений на посаді голови Верховної Ради постаттю суто номенклатурною – Мечиславом Грибом²⁸. Відтак білоруська номенклатура вирішила запровадити посаду президента. До того ж введення цієї посади, на їхню думку, мало стати запорукою виправлення ситуації, яка на той час характеризувалася високою інфляцією та падінням виробництва, що сприймалося як неефективність радянської системи управління. На посаді президента вже бачили свого ставленика – прем'єр-міністра В'ячеслава Кебича.

За Конституцією Республіки Білорусь від 15 березня 1994 р. передбачалося впровадження посади президента з дуже широкими повноваженнями. Така форма управління державою взята і видозмінена з радянського минулого²⁹. Те, що написано в Конституції, і те, що втілювалося в життя, було кардинально іншим. Приклад – зовнішньополітична орієнтація Білорусі, яка сформувалася навколо нейтральної багатовекторності, і це закріплено в Конституції, а на практиці значною мірою замінена на формування тісніших політичних та економічних відносин із сусідньою Росією. Натомість принцип нейтральності застосовували переважно як тактичний інструмент, коли Мінськ прагнув отримати вигідні умови ведення переговорів, використовуючи страхи та бажання як східних, так і західних столиць³⁰. Щодо посади президента, то

²⁶ Тиммерманн Х. Внутреннее развитие и внешнеполитические перспективы... 2007, № 7.

²⁷ Потехін О. Білоруська модифікація суспільно-політичного розвитку. *Політична думка*. 1998. № 34.

²⁸ «...Про спадщину СРСР...». Станіслав Шушкевич про те, що насправді було в Біловезькій пущі. *BBC. NEWS. Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38247470>

²⁹ Урядовий кур'єр. Вибори в Білорусі. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/search/?q=білорусь&page=2>

³⁰ Осадчий Т. «Білорусь намагається побудувати нову національну ідентичність». *Глобал Аналітик*. URL: <http://www.global-analityk.com/міжнародне-життя/білорусь-намагається-побудувати-нов/>

тут розбіжностей не було – широкі повноваження реалізовувалися настільки, щоб окреслити ознаки диктатури.

У праці О. Гринкевича простежується ведення передвиборної кампанії як О. Лукашенка, так і його конкурентів у боротьбі за найвищу посаду в державі. Кожен із претендентів діяв за чітко визначеною схемою. Зі спогадів першого прем'єр-міністра Білорусі В'ячеслава Кебича, було дві причини його поразки на президентських виборах: недовіра зі сторони Росії, незважаючи на те, що він їздив за підтримкою до Москви (зустріч із прем'єр-міністром В. Черномірдіном) і навіть підписав новий договір про введення російської валюти в Білорусі («рублева зона»); економічна криза після розвалу СРСР, яка впала провиною на чинну владу (на чолі з В. Кебичем)³¹. Свого головного конкурента – О. Лукашенка – білоруський прем'єр планував зняти з виборів за порушення в оформленні підписних листів³².

Зважаючи на слабку підтримку Москви, В. Кебич не зміг зайняти президентське крісло. Головна заслуга в цьому О. Лукашенка, який випередив його в Росії, використовуючи методи старої партійної школи. Не маючи прямого виходу на Кремль, О. Лукашенко став діяти через парламентську опозицію Російської Федерації (РФ). Також треба зауважити, що він намагався заручитися підтримкою білоруських масмедій, які в майбутньому стануть «ворогом № 1» для лідера³³. Посприявши в обранні О. Лукашенка президентом, Москва пізніше зіграла важливу роль і в становленні його авторитарного режиму.

С. Шушкевич відіграв головну роль у білоруській історії. Голова Верховної Ради 1991 р. разом із президентами України й Росії Леонідом Кравчуком та Борисом Єльциним підписав Біловезькі угоди, які поклали край СРСР. До 1994 р. він продовжував очолювати Верховну Раду вже незалежної Білорусі. Визнавав, що СРСР «не вмирав» – продовжував існувати в Білорусі під керівництвом О. Лукашенка³⁴.

О. Лукашенко досить вдало використовував настрої населення республіки, підтримуючи його вимоги задля свого утвердження на посаді президента. Після краху старої системи більшість була просякнута настроями патерналізму, зрівнялівки, ворожнечі до будь-яких перетворень, тим більше ринкових. У суспільстві панувала т. зв. ностальгія за соціалістичним минулим. Тому народ і віддав перевагу тому кандидатуві, який обіцяв його повернути. Особливо О. Лукашенко наголошував, що він, начебто, – єдиний депутат ВР БРСР, який голосував проти Біловезьких угод³⁵. Насправді це міф, створений ним, оскільки з опублікованого протоколу засідання 10 грудня 1991 р. видно, що О. Лукашенко разом із 26 іншими членами парламенту не брали участі в голосуванні. А єдиний голос «проти» належав депутатуві В. Тихині³⁶.

³¹ «Кебич: Я бы не проиграл в 1994-м, если бы...». URL: <https://news.tut.by/politics/140658.html>

³² Гринкевич О., Чередиенченко О. Феномен Олександра Лукашенка. *Політична думка*. 2000. № 2.

³³ Портников В. «ДИКЕ ПОЛЮВАННЯ ПРЕЗИДЕНТА ЛУКАШЕНКА». *Дзеркало тижня*. 2000. 1 грудня. № 47.

³⁴ Кріль М. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): навч. посіб. Київ: Знання, 2008. С. 29–35.

³⁵ Белоруссия и Россия: общества и государства. *Доклады конференции*. Москва, 1998. Вып. 2.

³⁶ Сухонос В. Державне правління: еволюція сучасних форм. Суми, 2014. С. 172.

У листопаді 1996 р. на референдумі затверджено нову редакцію Конституції. Політичним завершенням цього процесу став перехід від парламентської до президентської республіки. Припинив діяльність парламент і сформовано новий двопалатний законодавчий орган.

Соціологічний моніторинг, проведений у республіці, свідчить, що у країні створилася складна економічна, політична й соціальна ситуації (підвищення цін, безробіття, зростання злочинності). Білоруси досить критично ставляться до владних структур: 18,6 % заявили, що влада належить корумпованим структурам, 6 % – народу, 11 % парламенту, 9,3 % – уряду, 47,6 % – президентові країни³⁷.

У Білорусі вже давно відбувається старіння населення. На момент перших президентських виборів частка пенсіонерів перевищувала чверть загальної чисельності населення. Серед виборців пенсіонери і досі становлять понад 40 %. До того ж вони – найбільш дисциплінована й активна частина електорату. Старе покоління – дуже консервативне та віддане соціалістичним цінностям. Люди до 30 років участі у виборах практично не брали, як і представники бізнесу³⁸. Соціальною основою білоруського президента відтак були пенсіонери та соціальні утриманці. Треба визнати, що у другому турі за О. Лукашенка проголосувало чимало тих, хто в першому підтримав інших кандидатів. Вони сподівалися, що «борець із корупцією» усуне від влади стару номенклатуру і в країні почнуться перетворення³⁹.

На думку експертів, перемога О. Лукашенка на виборах стала наслідком протестного голосування білорусів, втомлених від засилля комуністів у владі, гіперінфляції та інших економічних негараздів. За словами політолога Олександра Класковського, популізм глави держави і недостатньо високий рівень запитів електорату зробили свою справу. Відносно стабільний добробут, хоча й доволі жалюгідний порівняно із західноєвропейськими стандартами, задовольняв основні потреби суспільства. Передвиборча програма президента передбачала гарантовану зайнятість, римейк радянського життя, а відтак наївно сприймалися білорусами⁴⁰.

За даними сайту «Укрінформ»⁴¹, 64,8 % виборців взяли участь у референдумі 14 травня 1995 р. Під тиском, на всі запитання президент одержав схвалення більшості. Відразу ж після референдуму введено нову державну символіку: прапор червоний, оздоблений вертикальною смугою з білоруським народним орнаментом ліворуч, та герб, дуже схожий на колишній БРСР. Поступово зняли всі обмеження у використанні російської мови (президент висловився так: «По-білоруському не можна висловити щось велике. Білоруська мова – бідна мова. У світі існують тільки дві великі мови –

³⁷ Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь. URL: <http://president.gov.by>

³⁸ Тривалість життя в Білорусі мало чим відрізняється від аналогічних показників, зафіксованих на території країн-сусідів. URL: <http://yrok.pp.ua/novini-ta-susplstvo/2903-trivalst-zhittya-v-blorus-malo-chim-vdrznyayetsya-ud-analogchnih-pokaznikv-zafksovanih-na-teritoryi-krayin-susdv.html>

³⁹ Там само.

⁴⁰ Класковський О. «В чому ж полягає секрет політичного довголіття Лукашенка?». URL: <https://www.pravda.com.ua/search/?search=%C1%B3%EB%EE%F0%F3%F1%FC+1994>

⁴¹ Статистичні дані референдума 1995 року. «УКРІНФОРМ». URL: <https://www.ukrinform.ua/search-YToxOntzOjU6lnF1ZXJ5IjtzOjE2OiLQsdGW0LvQvtGA0YPRgdGMjIt9>

це російська та англійська»). Цими словами О. Лукашенко продемонстрував свою «підданість» Москві⁴².

На виборах до Верховної Ради, що відбулися у день референдуму, в першому турі обрано тільки 18 депутатів, а щоб новий парламент почав працювати, потрібно було не менше 174. Зробити це вдалося лише 10 грудня 1995 р. після трьох додаткових турів голосування. На 260 місць обрали 198 депутатів (42 – від Комуністичної партії, 33 – від Аграрної партії, 96 – безпартійних, які поділяли ліві погляди; БНФ не одержав жодного мандата). Це дало змогу розпочати роботу Верховної Ради XIII скликання, хоча 62 депутатських мандати залишилися вакантними⁴³.

Загроза монополізації влади главою держави непокоїла всіх політиків тогочасної Білорусі. Обраний у 1995 р. новий склад парламенту, а також Конституційний Суд намагалися блокувати президентські ініціативи. Від початку роботи нової ВР почалося протистояння президента і парламенту. Президента республіки незадовольняло те, що посаду спікера обіймав Семен Шарецький, який відверто заявляв: «Минуло два роки, і нічого не зроблено для поліпшення життя людей. Тепер потрібно або відповідати, або шукати винуватих. Виявляється, у президента мало прав, а в цьому винні Верховна Рада і Конституційний Суд. Але реально ми заважаємо Президенту лише в одному – узурпації влади»⁴⁴.

Перспективу подібних нововведень негативно сприйняла більшість еліти, зокрема й колишні прибічники О. Лукашенка. Проти ідеї проведення конституційного референдуму єдиним фронтом виступили демократичні партії та комуністи. Вони намагалися утворити союз проти наступу авторитаризму, проте можливість протестів виявилася для них дуже обмеженою: мали незначну підтримку, не одержали доступу до основних засобів масової інформації, зазнавали тиску силових структур.

В умовах політичної кризи Верховна Рада внесла до бюлетеня референдуму питання про альтернативний проект Конституції, в якому посади президента не передбачено взагалі. Конституційний Суд країни прийняв рішення, згідно з яким плебісцит за проектами конституцій може бути тільки рекомендаційним.

24 листопада 1996 р. відбувся референдум, на якому президентський проект Конституції підтримали виборці (взяли участь 84,14 %⁴⁵ громадян, із них на підтримку президентських ініціатив висловилися 70,45 %). Політичні партії Білорусі зазнали поразки, а разом із ними й білоруська демократія загалом. Білоруський письменник В. Акудович вважав, що О. Лукашенко домінантною стратегією обрав придушення, а законодавцям бракувало опору. Даючи інтерв'ю українському виданню «ПІК», письменник стверджував, що рік 1996 приніс формування автократії за лукашенківським сценарієм: із насаджуванням репресивних механізмів, тиском на громадянське

⁴² Moda на мову: Русифікація в Білорусі згортається? «УКРІНФОРМ». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-abroad/1959272-moda-na-movu-rusifikacia-v-bilorusi-zgortaetsa.html>

⁴³ Павленко А. Білорусь: Сучасний стан та перспективи розвитку. *Розбудова держави*. 1998. № 9–20. С. 81–87.

⁴⁴ Орлова Т. Історія нових незалежних держав: Postsovieticum. Київ: Знання, 2010.

⁴⁵ Коктиш О. «Як білоруси дійшли до автократії». «Тиждень.іа». URL: <http://tyzhden.ua/World/36795>

суспільство, профспілки, незалежні медіа⁴⁶. Аналізуючи описані вище події, бачимо, що дефіцит ресурсів прирікав їх на підпорядкований статус. Ціну спротиву уявляли надто високою: він міг призвести до втрати не тільки влади, а й свободи. Відмову від боротьби проти президента пояснювали сподівання на винагороду у вигляді місць у новому складі парламенту⁴⁷.

Більшість депутатів таки перейшли на бік президента. Вони прийняли закон про надання результатам референдуму обов'язковості та проголосували за припинення повноважень Верховної Ради. Із лояльних депутатів президент сформував нижню палату (представників) нового законодавчого органу. У новоствореній другій засідають представники адміністрації областей і м. Мінська, а також призначені президентом сенатори. Тих депутатів, які не підтримали О. Лукашенка, пізніше засудили до сплати великих грошових штрафів за порушення порядку під час мітингів опозиції. Парламент перетворився на машину, що штампує закони.

Як наслідок, президент має повноваження призначати прем'єр-міністра і членів уряду, а також розпустити парламент. Конституційний переворот позбавляв влади не лише законодавчу гілку. У цілковиту залежність від президента потрапила й судова. Згідно з Конституцією 1996 р., президент призначає голову та половину членів Конституційного Суду, а також голову і суддів Верховного Суду, генерального прокурора та голову Комітету державного контролю. Ради перетворилися на безсилий придаток президентської вертикалі. Модель О. Лукашенка ґрунтувалася на принциповій відмові від реального політичного й економічного плюралізму. Значно обмежено права і свободи громадян. Влада О. Лукашенка опиралася на силові структури та каральні органи: армію, Міністерство внутрішніх справ (МВС), Комітет державної безпеки (КДБ) (повноваження останніх дуже широкі). У республіці встановився авторитарний режим, а поділ гілок влади скасовано⁴⁸.

Українські мас-медіа писали, що парламентські вибори в Білорусі на початку 2000 р. відбулися з порушеннями⁴⁹. Як зазначили міжнародні спостерігачі, вибори не відповідали «демократичним стандартам». Більшість мандатів (81) здобули безпартійні, які сформували лояльний до президента уряд. Парламентськими стали також такі партії: Комуністична (6), Аграрна (5), Республіканська праці і справедливості (2), Ліберально-демократична (1), Соціально-демократична народної згоди (1), Соціально-спортивна (1). Опозиція утворила свою фракцію – «Республіка» (лідери – В. Фролов та В. Парфянович). Вакантними виявилися 13 мандатів⁵⁰. Кількість лояльних до президента отримана не без допомоги О. Лукашенка.

⁴⁶ «Білоруський дисидент: “Після Лукашенка нам треба буде розпочинати з нуля”». *Політика і Культура*. URL: <http://www.pic.com.ua/biloruskyj-dysydent-pislya-lukashenka-nam-treba-bude-rozpochnyaty-z-nulya.html>

⁴⁷ У Білорусії пройшла акція опозиції до річниці референдуму 1996 року. «Радіо Свобода». Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/news/28137943.html>

⁴⁸ Василевич Г. Конституція – основа розвитку держави. *Гуманітарно-економічний вісник*. 1996. № 2.

⁴⁹ Парламентські вибори в Білорусі: найнудніша кампанія. *BBC*. Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/09/120915_belorus_elections_hk

⁵⁰ Парламентські вибори в Республіці Білорусь (2000 рік). URL: <http://rec.gov.by/ru/arhiv-vyborny>

Як повідомляла служба моніторингу, інтерес до парламентських виборів у Білорусі на 2000 р. був рекордно низький як всередині країни, так і за її межами. Ця передвиборча кампанія для аналітиків стала прогнозованою, очевидною, а щодо суспільства, то не було жодних ілюзій відносно конкурентності. Як зазначено у звіті служби моніторингу, О. Лукашенко перетворив парламент на орган, що слухняно «штампує» закони за вказівкою виконавчої влади⁵¹.

9 вересня 2001 р. відбулися вибори, які продовжили президентський шлях чинного глави держави. За офіційними результатами, О. Лукашенко отримав 75,6 % голосів у першому турі, а явка виборців становила 83,9 %⁵².

Як повідомляли українські медіа, європейська комісія зафіксувала, що вибори відбулися з масштабними порушеннями законодавства та міжнародно визнаних демократичних принципів на користь кандидата у президенти Республіки Білорусь О. Лукашенка⁵³. За тиждень до президентських виборів білоруська тема на професійному рівні фігурувала винятково в незалежних засобах масової інформації. Позиція ж більшості українських фактично до останніх днів – відверто байдужа.

Президентські вибори 2001 р. були покликані відповісти на два головні запитання: хто стане президентом і що після цього зміниться? Реакція білоруського виборця, як і на президентських 1994 р., могла виявитися непередбачуваною. Дослідження цієї кампанії ґрунтувалися суто на даних соціологічних опитувань й аналітиці українських медій та істориків.

Варто наголосити, що президентських виборів у Республіці Білорусь не було сім років (1994–2001) – комуністичний режим і манера ведення політики у країні не зовсім відійшли в минуле. У результаті, якщо в Радянському Союзі розрив між 10 % найбідніших і 10 % найбагатших становив 1:7, то до 2000 р. у Білорусі ця пропорція становила всього 1:4. Епоха рівності в бідності стала символом для республіки.

Парадокс громадської думки полягав у тому, що на відміну від інших країн, білоруси не вважали нагайними проблемами боротьбу зі злочинністю чи міжнародний тероризм. Дві третини населення головними називали рівень життя, соціальну незахищеність, бідність. Занепад культури був більш важливою проблемою, ніж президентські вибори, що, на думку українських дослідників, свідчить про реальну недовіру політичним інститутам.

На запитання: «Чи змінилося ваше життя і життя вашої сім'ї з 1994 року?», половина опитаних відповіла, що стало гіршим. Так можна вважати, що в тогочасній владі протестний електорат становив до 50 % від усіх виборців.

Однак важливішим було питання, чи хочуть білоруси бачити О. Лукашенка майбутнім президентом. Соціологічні опитування показали, що 40 % відповіли «ні», 34% – «так». Тих, хто не визначився, залишилося 25,3 %. Рефлексія електоральної поведінки цим не вичерпалася, але розмежування суспільства було явним⁵⁴.

⁵¹ Парламентські вибори в Білорусі: найнудніша кампанія. *BBC*. URL : https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/09/120915_belorus_elections_hk

⁵² Там само.

⁵³ Там само.

⁵⁴ Президентські вибори у Білорусі. *День*. 2001. № 111.

Механізм проведення президентських виборів став лише одним з елементів тоталітарного режиму, що сформувався в Республіці Білорусь. Політична та соціально-економічна системи набували рис, притаманних (із незначними варіаціями) колишнім і сучасним тоталітарним режимам. За словами О. Боринської, соціальна база режиму О. Лукашенка складалася з колгоспно-радгоспного селянства, міських робітників та службовців. Їхню свідомість змінила комуністична ідеологія за роки радянського тоталітаризму. У ній присутні занижений рівень запитів, консерватизм, страх перед конкуренцією, пошук ворогів, культ авторитарного правителя, політична пасивність і покірність, індивідуальна пристосованість до будь-якої влади⁵⁵. Причини такої пасивності й байдужості громадян до політичних перетворень соціологи вбачали в незавершеності процесу формування білоруської нації⁵⁶.

Одним із виявів тоталітаризму О. Лукашенка була заміна глав уряду через особистісні симпатії. У 2003 р. главу уряду він звільнив через неефективну роботу. Новим прем'єр-міністром призначив С. Сидорського. Ще один вияв – тотальний контроль мас-медій. Парламентські вибори 17 жовтня 2004 р. відбувалися в умовах урядового контролю над засобами масової інформації, затримання опозиційних лідерів. Масові фальсифікації та політичні арешти за допомогою сфальсифікованих звинувачень стали основою для повалення опозиційних настроїв. Із політичних мотивів були звинувачені та заарештовані троє відомих політиків: член координаційного комітету «Вільна Білорусь» В. Левоневський і його заступник О. Васильєв (за образу президента) та колишній посол Білорусі в Латвії М. Марініч (за незаконне зберігання зброї). Закрито низку незалежних газет, багатьом опозиційним політикам відмовлено в реєстрації⁵⁷.

США, Євросоюз та Україна не визнали результатів виборів, оскільки ті пройшли з численними порушеннями і не відповідали демократичним стандартам. Щодо Білорусі й України, то з кінця 2004 р. акценти у відносинах дещо змінилися. Це пов'язано з тим, що в Україні внаслідок Помаранчевої революції відбулася часткова зміна еліти. Ці події багато в чому й визначили корективи зовнішньої політики України, зокрема і підхід до двосторонніх українсько-білоруських відносин. У цей час спостерігалася неоднозначна оцінка політичних подій в Україні, побоювання можливого експорту в Білорусь елементів Помаранчевої революції. Президент РБ застеріг суспільство від «кольорових революцій, які є непотрібними й ініціюються США»⁵⁸.

Побоювання революції спричинило своєрідне «закривання дверей» від світової політики, що негативно позначилося на внутрішньополітичній ситуації, а також демократизації країни. Президент намагався створити окремий простір, в якому функціонуватимуть його політичні схеми, однак РФ буде намагатись активно й рішуче вплинути на ситуацію так, аби зберегти менш-більш керований режим О. Лукашенка,

⁵⁵ Бондаренко К. Земля нами здана без бою. «І» Незалежний культурологічний часопис. 2000. № 18. С. 2.

⁵⁶ Боринська О. Порівняльний аналіз політичних трансформацій України та Білорусії у посттоталітарний період. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ, 2006. Вип. 30, кн. 2. 11 с.

⁵⁷ В Білорусі розпочалося голосування з виборів президента. «Радіо Свобода». 2001. 4 вересня: <https://www.radiosvoboda.org/a/880189.htm>

⁵⁸ Помаранчева революція: внутрішній та зовнішній аспекти / ред.-упоряд.: Л. Кудіна, Н. Демчук, О. Обухівська. Київ: Молод. Альтернатива, 2005. С. 40–44.

оскільки їй потрібен хоч якийсь «паркан» від НАТО та ЄС, а також і контроль за нафтопроводами, яких чимало на території Білорусі. З другого боку, країни ЄС та США не будуть активно втручатися у білоруські події, щоб уникнути ескалації конфлікту з Росією та приховати свою допомогу протестувальникам. Адже неабияк залежать від Росії, яка експортує їм значні обсяги палива, чим впливає на конюнктуру цін на світовому ринку нафти. Роман Безсмертний в одному з інтерв'ю «УНІАНУ» заявив, що відносин В. Ющенко з О. Лукашенком не існувало взагалі. Різні погляди та зовнішньополітичні орієнтири створили бар'єр між президентами на п'ять років⁵⁹.

Отже, в українській громадсько-політичній думці білоруське суспільство від початку горбачовської «перебудови», виглядало більш консервативним, ніж народи інших республік, відтак накопичило значно менший антирадянський потенціал. Як слушно відзначав С. Біляцький, білоруська громадськість на початок 1990-х років виявилася не готовою до реформ, навіть половинчастих та почасти позірних. Суспільство не сприйняло демократії та необхідності економічних перетворень і, як наслідок, ледь не з розпадом СРСР у ньому зародилося психологічне відторгнення нових форм суспільного устрою⁶⁰.

REFERENCES

1. «...Pro spadshchynu SRSR...». Stanislav Shushkevych pro te, shcho naspravdi bulo v Bilovezkii pushchi. *BBC. NEWS. Ukraina*. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38247470> [in Ukrainian].
2. «Bezsmertnyi chekav svoiei vidstavky z pershoho dnia pryznachennia poslom». *UNIAN. Informatsiine ahentstvo*. Retrieved from <https://www.unian.ua/politics/503398-bezsmertniy-chekav-svoeji-vidstavki-z-pershogo-dnya-priznachennya-poslom.html> [in Ukrainian].
3. «Biloruskyi dysydent: «Pislia Lukashenka nam treba bude rozpochynaty z nulია». *Polityka i Kultura*. Retrieved from <http://www.pic.com.ua/biloruskyj-dysydent-pislya-lukashenka-nam-treba-bude-rozpochynaty-z-nulya.html> [in Ukrainian].
4. «Kebich: Ya by ne proihral v 1994-m, esli by...». Retrieved from <https://news.tut.by/politics/140658.html> [in Russian].
5. «Kuropaty: opozytsiinyi marsh pamiaty». Retrieved from <https://www.trueua.info/news/kuropaty-opozycijnij-marsh-pamyati> [in Ukrainian].
6. «Muzhskoi rozgovor. Pervyi prezident nezavisimoi Ukrainy Leonid KRAVCHUK...». Interviu s Leonidom Kravchukom. (2016, Dekabr). *Bulvar Hordona*, 50 (606) [in Russian].
7. «Vilni liudy» (hromadska orhanizatsiia). Retrieved from <https://www.facebook.com/vilnilyudy.chernihiv/> [in Ukrainian].

⁵⁹ «Безсмертний чекав своєї відставки з першого дня призначення послом». *УНІАН. Інформаційне агентство*. URL: <https://www.unian.ua/politics/503398-bezsmertniy-chekav-svoeji-vidstavki-z-pershogo-dnya-priznachennya-poslom.html>

⁶⁰ Біляцький С. Білоруський шлях входження в ринкове господарство. *Політика і час*. 1994. № 5. С. 39–42.

8. Belorussia i Rossiia: obshchestva i gosudarstva. Doklady konferentsii. (1998). (Vol. 2). Moscow [in Russian].
9. Biliatskyi, S. (1994). Biloruskyi shliakh vkhodzhennia v rynkove hospodarstvo. *Polityka i chas*, 5, 39–42 [in Ukrainian].
10. Bondarenko, K. (2000). Zemlia namy zdana bez boiu. «*I*» *Nezalezhnyi kulturolohichni chasopys*, 18, 2 [in Ukrainian].
11. Borynska, O. (2006). Porivnialnyi analiz politychnykh transformatsii Ukrainy ta Bilorusii u posttotalitarnyi period. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 30 (2), 11 [in Ukrainian].
12. Brovka, Yu. (1998). Respublika Belarus v usloviiahk intehratsyi. *Belorusskii zhurnal mezhdunarodnoho prava i mezhdunarodnykh otnoshenii*, 2. Retrieved from <http://evolutio.info/content/view/1296/215/> [in Russian].
13. Chyhrynov, P. (2004). *Istoriia Belorusi s drevnosti do nashykh dnei*. Minsk [in Russian].
14. Dzhuzha, O. *Istoriia derzhavy i prava novykh zarubizhnykh krain*. Kyiv [in Ukrainian].
15. Pazniak, Z. (1998). Курапаты. Дзесяць гадоў пасьяля. *Nasha Niva*, 12 (109) [in Belarusian].
16. Hazeta «Den». Retrieved from <https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/rol-opudalsered-statistiv-bilorusk-u-opoziciyu-ne-privablyuie> [in Ukrainian].
17. Hrynkevych, O., & Cherednychenko, O. (2000). Fenomen Oleksandra Lukashenka. *Politychna dumka*, 2 [in Ukrainian].
18. Instytut natsionalnoi pamiaty. Retrieved from <http://www.memory.gov.ua> [in Ukrainian].
19. Internet-portal «Belorusskii partizan». Retrieved from <https://belaruspartisan.by/politic/427267/> [in Russian].
20. Kamyshev, K. (2005). Mezhdunarodnoe priznanie respubliki Belarus. *Belorusskii zhurnal mezhdunarodnoho prava i mezhdunarodnykh otnoshenii*, 1. Retrieved from <http://evolutio.info/content/view/1328/215/> [in Russian].
21. Karbalevych, V. (2000). Biloruska model postkomunistychnoi transformatsii. *Politychna dumka*, 1 [in Ukrainian].
22. Klaskovskyi, O. «V chomu zh poliahaie sekret politychnoho dovhollittia Lukashenka?». Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/search/?search=%C1%B3%EB%EE%F0%F3%F1%FC+1994> [in Ukrainian].
23. Koktysh, O. «Yak bilorusy diishly do avtokratii». *Tyzhden.ua*. Retrieved from <http://tyzhden.ua/World/36795> [in Ukrainian].
24. Kostyrko, V. «Kuropyty: falshyvka natsyonalistov treshchit po shvam». Retrieved from <https://www.pravda/news/world/27-05-1999/905238-0/> [in Russian].
25. Kovkel, Y. (2005). *Istoriia Belorusi. S drevneishykh vremen do nasheho vremeni*. Minsk [in Russian].
26. Kril, M. (2008). *Istoriia krain Tsentralno-Skhidnoi Yevropy (kinets XX – pochatok XXI st.): navch. posib*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
27. Kudina, L., Demchuk, N., & Obukhivska, O. (Eds.). (2005). *Pomarancheva revoliutsiia: vnutrishnii ta zovnishnii aspekty*. Kyiv: Molod. Alternatyva [in Ukrainian].
28. Moda na movu: Rusyfikatsiia v Bilorusi zghortaietsia? *UKRINFORM*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-abroad/1959272-moda-na-movu-rusyfikacia-v-bilorusi-zgortaetsa.html> [in Ukrainian].
29. Ofitsyalnyi internet-portal Prezidenta Respubliki Belarus. Retrieved from <http://president.gov.by> [in Russian].

30. Orlova, T. (2010). *Istoriia novykh nezaleznykh derzhav: Postsovieticum*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
31. Osadchyi, T. «Bilorus namahaietsia pobuduvaty novu natsionalnu identychnist». *Hlobal Analytk*. Retrieved from <http://www.global-analytk.com/mizhnarodne-zhyttia/bilorus-namahaietsia-pobuduvaty-nov/> [in Ukrainian].
32. Parlamentski vybory v Bilorusi: nainudnisha kompaniia. *BBC*. Retrieved from https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/09/120915_belorus_elections_hk [in Ukrainian].
33. Parlamentski vybory v Respublitsi Bilorus (2000 rik). Retrieved from <http://rec.gov.by/ru/arhiv-vybory> [in Ukrainian].
34. Pavlenko, A. (1998). Bilorus: Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku. *Rozbudova derzhavy*, 9-20, 81–87 [in Ukrainian].
35. Pazniak, Z. Kuropaty doroha smerti. Retrieved from <http://katyn.ru/index.php?go=Pages&in=view&id=668> [in Ukrainian].
36. Portnykov, V. (2000, Hruden 1). «DYKE POLIUVANNIA PREZYDENTA LUKASHENKA». *Dzerkalo tyzhnia*, 47 [in Ukrainian].
37. Posolstvo Ukrainy v Respublitsi Bilorus. Retrieved from <http://belarus.mfa.gov.ua/ua> [in Ukrainian].
38. Potekhin, O. (1998). Biloruska modyfikatsiia suspilno-politychnoho rozvytku. *Politychna dumka*, 34 [in Ukrainian].
39. Prezydentski vybory u Bilorusi. (2001). *Den*, 111 [in Ukrainian].
40. Pulsha, S. Richnytsia BNR: demokratsiia – tse ne strashno. *Hazeta «Tyzhden»*. Retrieved from <http://tyzhden.ua/World/211541> [in Ukrainian].
41. Referendum 17 bereznia 1991 roku. *Korrespondent*. Retrieved from <http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3781495-referendum-1991-yak-ukraina-obrala-nezalezhnist> [in Ukrainian].
42. Statystychni dani referendumu 1995 roku. *UKRINFORM*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/search-YToxOntzOjU6InF1ZXJ5IjtzOjE2OiLQsdGW0LvQvtGA0YPRgdGMIjt9> [in Ukrainian].
43. Sukhonos, V. (2014). *Derzhavne pravlinnia: evoliutsiia suchasnykh form*. Sumy [in Ukrainian].
44. Tryvalist zhyttia v Bilorusi malo chym vidrizniaietsia vid analogichnykh pokaznykiv, zafiksovanykh na terytorii krain-susidiv. Retrieved from <http://yrok.pp.ua/novini-ta-susplstvo/2903-trivalst-zhittya-v-blorus-malo-chim-vdrznyayetsya-va-analogchnih-pokaznikv-zafksovanih-na-teritoryi-krayin-susdv.html> [in Ukrainian].
45. Tymmermann, Kh. (2007). Vnutrennee razvitie i vneshnepolitieskie perspektivy Belorussii i Ukrainy (Evropeiskii vzgliad). *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnyie otnosheniia*, 7 [in Russian].
46. U Bilorusii proishla aktsiia opozytsii do richnytsi referendumu 1996 roku. *Radio Svoboda*. Retrieved from <http://www.radiosvoboda.org/a/news/28137943.html> [in Ukrainian].
47. Usna istoriia nezaleznoi Ukrainy. Rozpad SRSR. Interviu Stanislava Shushkevycha. Retrieved from <http://oralhistory.org.ua/interview-ua/455/> [in Ukrainian].
48. V Bilorusi rozpochalosia holosuvannia z vyboriv prezydenta. (2001, Veresen 4). *Radio Svoboda*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/880189.htm> [in Ukrainian].

49. Vasylevych, H. (1996). Konstytutsiia – osnova rozvytku derzhavy. *Humanitarno-ekonomichnyi visnyk*, 2 [in Ukrainian].
50. Vivcharyk, M. (2003). Respublika Bilorus. In *Entsyklopediia istorii Ukrainy* (Vol. 1). Kyiv: «Naukova dumka». Retrieved from <http://www.history.org.ua/?termin=Bilorus> [in Ukrainian].
51. Vybory v Bilorusi. *Uriadovyi kurier*. Retrieved from <https://ukurier.gov.ua/uk/search/?q=bilorus&page=2> [in Ukrainian].

Yurii PAVLOVYCH

Junior researcher,

Department of Modern History

I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies

National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9261-1129>

e-mail: shadowjke@gmail.com

FEATURES OF THE DOMESTIC POLICY OF THE REPUBLIC OF BELARUS IN THE UKRAINIAN VISION (1994–2004)

The article analyzes the political life of the Republic of Belarus in the period from 1991 to 2004. The events related to the election campaign of A. Lukashenko, first elections in Belarus in 1994, and elections of 2001 are directly covered in the study. Clearly defined plans and methods of Lukashenko's policy. The article shows the most important stages of the Belarusian domestic policy. The first steps of the Belarusian politicians after the collapse of the USSR, the struggle for the presidency, the formation of democratic opposition to the Belarusian Communist Party, the preparation and signing of the Belovezha Accords 1991 are analyzed. The author studied the perception, in Ukraine, of the reasons, preconditions, and fact of the Belovezha Accords 1991, the appearance in great politics of A. Lukashenko. The visions of some Ukrainian researchers, who believe that the process of building an independent Belarus was initially successful and gradually implemented all the plans of the new leadership of the country, were traced. Assessments of socio-political processes in Belarus after the collapse of the USSR in Ukraine have been submitted.

The reaction of the Ukrainian public to A. Lukashenko's victory on the presidential election 1994 and the attitude of experts on referendums of 1995, 1996, and 2004 are highlighted. These political events returned the country towards growing a dictatorial regime headed by the president, who almost completely controlled the state, economic and social areas of life in the country. After that, parliamentary and presidential election campaigns became a formality in order to preserve the form of democracy in Belarus. The view of the Belarusians on independence and the Soviet past is analyzed. The events in the Republic of Belarus were a clear example, they say, of how the system should be stabilized after the overlong political, economic and social crisis caused by the collapse of the Soviet system in the post-Soviet countries.

The dictatorial policy and absolute control of Moscow formed a specific image of the Republic of Belarus in the European political arena.

Keywords: Republic of Belarus, A. Lukashenko, S. Shushkevich, Kuropaty, presidential elections.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

НОВІТНЯ ДОБА

ВИПУСК 6

Новітня доба / гол. ред. Михайло Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2018. Вип. 6. 264 с.

У збірнику представлено дослідження з новітньої української та світової історії за період від Першої світової війни і до сьогодення. Наголошено на закономірностях й особливостях розвитку суспільно-політичних і націєтворчих процесів в Україні у контексті історії європейських народів, зокрема становища українського суспільства в умовах тоталітарних режимів. Розкрито особливості українського визвольного руху, воєнної історії, формування державних інституцій, роль культури у становленні громадянського суспільства, вивчення джерел та історичної біографістики.

Contemporary era / [resp. ed. Mykhailo Romaniuk; I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies NAS of Ukraine. Lviv, 2018. Issue 6. 264 p.

The collection presents studies on modern Ukrainian and world history from the First World War to the present. Emphasis is placed on the regularities and features of the development of socio-political and nation-building processes in Ukraine in the context of the European nations' history, in particular the position of Ukrainian society under totalitarian regimes. The features of the Ukrainian liberation movement, military history, formation of state institutions, the role of culture in the development of civil society, the study of sources and historical biography are revealed.

Рекомендувала до друку вчена рада
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол № 5 від 20.12.2018 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Романюк Михайло Васильович, к.і.н. (Україна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голембійовська-Тобіаш Анета (*Gołębiowska-Tobiasz Aneta*), dr (Польща)

Дзінковський Томаш (*Dzieńkowski Tomasz*), dr (Польща)

Красівський Орест Якубович, д.і.н., проф. (Україна)

Муравський Олег Іванович, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Пасіцька Оксана Ігорівна, к.і.н. (Україна)

Патер Іван Григорович, д.і.н., проф. (Україна)

Руда Оксана Василівна, к.і.н. (Україна)

Сова Андрій Олегович, к.і.н., доц. (Україна)

Соляр Ігор Ярославович, д.і.н., с.н.с. (Україна)

Стасюк Олександра Йосипівна, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Трофимович Лілія Володимирівна, к.і.н., доц. (Україна)

Цецик Ярослав Петрович, к.і.н., доц. (Україна)

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

ПАТЕР Іван. Видавнича діяльність Союзу визволення України	3
ДЗІСЯК Ярослав. Нащадки шляхти – керівники українських збройних формувань Галичини першої чверті ХХ століття	20
ДРОГОБИЦЬКИЙ Ігор. Особливості використання досвіду збройної боротьби за державність 1918–1919 років у справі творення Української народної самооборони (1943)	32
ПАВЛОВИЧ Юрій. Особливості внутрішньої політики Республіки Білорусь в українській візії (1991–2004)	41
ТКАЧУК Андрій. Проблеми військового будівництва в Україні на початку 2000-х років	57
ПОПКО Сергій. Вплив російської збройної агресії на активізацію співпраці НАТО й України (2014–2018)	68

До 100-річчя ЗУНР

ГЕЛЕЙ Степан. Західноукраїнська Народна Республіка в історичних працях Василя Кучабського	78
СНУРНИІ Leonid. Geopolitical views of Stepan Rudnytskyi – advisor to the West Ukrainian People’s Republic	98
ТИМЧЕНКО Роман. Дипломати УНР і ЗУНР на Паризькій мирній конференції	105
МАЛЮТА Ольга. Західноукраїнська Народна Республіка: зовнішньо-політичне й економічне підґрунтя утвердження української державності	119
MARCHENKO Yaroslav. Vovchukhiv operation of the Ukrainian halychyna’s army (1919): background, progress, aftermath	143
ЗУБКО Ольга. Перемоги та поразки ЗУНР на сторінках подільської преси (1918–1919)	153
ФІЦУЛЯК Мирослав. Листопадові дні 1918 року в Перемишлі	163

ПОСТАТІ

- КОСТИШИН Роман. Громадсько-політична діяльність Володимира Кохана в історіографічному дискурсі 177
- РОМАНЮК Михайло. Становлення особистості Головного командира УПА Василя Кука (1913–1941) 189

ОСОБЛИВИЙ ПОГЛЯД

- ЯКИМОВИЧ Богдан. Причини поразки ЗУНР: інвазія, героїзм, бездіяльність чи зрада? 198

ПУБЛІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ

- СОВА Андрій. Невідомі документи львівських архівів про діяльність Романа Шухевича в Українському студентському спортовому клубі 212
- СТАСЮК Олександра. Демократія по-сталінськи, або як фальсифікували вибори в Радянському Союзі. 243
- ЗАЙЦЕВ Юрій. «Ненавиджу ґрати на вікнах» 249

ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

- КРОВИЦЬКА Ольга. [Огляд на]: Падовська О. «Книжка про Малковичі». Львів: Ліґа-Прес, 2014. 928 с. 258